

Полярш Ніна Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ВІННИЧУК

Алла

**«ТРАГЕДІЯ САМОТНЬОЇ ДУШІ»
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В РЕЦЕПЦІЇ ПАВЛА БОГАЦЬКОГО**

У статті на матеріалі дослідження «Трагедія самотньої душі (Інтимна сторінка біографії Тараса Шевченка)» діаспорного шевченкознавця Павла Богацького простежено життя і творчість великого Поета крізь призму душевних страждань, пов'язаних із його нещасливим коханням. Закцентовано увагу на особливостях жіночих образів у творчості Т. Шевченка.

Ключові слова: діаспорне шевченкознавство, Павло Богацький, Тарас Шевченко, рецепція, літературна рефлексія.

The article on the study of «The tragedy of a lonely soul (Intimate page of Taras Shevchenko biography)» diaspora Shevchenko expert Pavlo Bogatskyi traced the life and work of the great Poet through the prism of mental suffering associated with his unhappy love. The attention is focused on the nature of female images in the works of Taras Shevchenko.

Key words: diaspora shevchenkiana, Pavlo Bogatskyi, Taras Shevchenko, reception, literary reflection.

Про Тараса Шевченка – поета, людину – написано не одну сотню книжок мовами різних народів світу, не одну тисячу наукових та публіцистичних статей, зібрано величезну кількість спостережень, фактів та інтерпретацій, які поглиблюють розуміння його творчості. Та все ж Шевченко – поет є глибоким і складним, Шевченко – людина має різні образні модифікації – Кобзар, Велич, Пророк, Месія та ін., тому у різні часи науковці намагалися дослідити життєвий і творчий шлях письменника, простежити вплив досвіду на його творчість, розкрити крізь призму створених ним образів, мотивів сутність самого Митця. Серед таких шевченкознавців чільне місце належить Павлу Олександровичу Богацькому (1883-1962) – прозаїку, літературознавцю, редактору, літературному і театральному критику. Саме цей діаспорний шевченкознавець є автором наукових розвідок «До історії критичного видання «Кобзаря» Тараса Шевченка» (1925), «Нове про Шевченка» (1929), «Кобзар» Тараса Шевченка за сто років. 1840-1940» (1942), «Трагедія самотньої душі (Інтимна сторінка біографії Тараса Шевченка)» (1950). Зупинимось детальніше на останній із них. П. Богацький вважав: «Зрозуміти, як належить, твори якогось ...поета, композитора, маляра і т.д. не можна без досконалого ознайомлення з його життєписом. Бо творчість художника тісно пов'язана з фактами його життя і є проявом його думок, переживань і поступувань. Не можемо ми пізнати глибини та всебічної творчості Тараса Шевченка, не ознайомившись у подробицях із його біографією» [1]. Розпочинаючи роботу над дослідженням інтимних сторінок життєпису Т. Шевченка, П. Богацький

обґрунтовує такий вибір насамперед відсутністю детальної, науково опрацьованої біографії митця, хоча і згадує праці С. Єфремова, В. Доманицького, Дм. Дорошенка, Василя Сімовича, Ол. Кониського, П. Зайцева та ін., та все ж висловлює думку щодо повної «нестачі на еміграції будь-яких джерел про Поета».

У дослідженні «Трагедія самотньої душі...» науковець має намір з'ясувати значення та роль жінки у житті та творчості Т. Шевченка, зазначаючи, що «студії бо творчості світових письменників свідчать про незвичайну пов'язаність між глибокими сердечними переживаннями та їх творами» [1], згадуючи до прикладу Данте Аліґ'єрі та Беатріче, Петрарку та Лауру, Леонардо да Вінчі та Мона-Лізу, Ріхарда Вагнера та Матильду Візендок, Шопена – Жорж Занд та ін.

Розпочинає дослідження П. Богацький зі згадки про Оксану Коваленко – першу велику пригоду серця малого Тараса, з якою майбутній поет знався ще з раннього дитинства. Науковець цитує поезію «Мені тринадцятий минало...» (1847), де йдеться про зустріч стривоженого, заплаканого сироти-пастушка з дівчиною, що «при дорозі ... плоскінь вибирала, та й почула, що я плачу; прийшла привітала, утирала мої сльози ще й поцілувала» [1]. Цей випадок у житті юнака залишив глибокий слід, оскільки присвяту «Оксані К-ко» знаходимо у поемі «Мар'яна-черниця» (1841), її ім'я згадується у поемі «Гайдамаки» (1841), згадки про неї наявні й у поезії «Ми в купочці колись росли...» (1847). Отже, від дитинства Тарас Шевченко мав «те, що не вмира», світло від чого гріло все життя і багато в чому визначило його ставлення до жінки, озивалося в самотньому житті пекучою потребою жінки-подруги.

У дослідженні П. Богацький досить побіжно згадує про Дуню Гашовську (в інших джерелах Дзюню (Ядвігу) Гусиковську – А.В.), з якою поет познайомився у Вільно. У літературі наявні розповіді І. Сошенка, який пригадує, що саме з нею Тарас Шевченко «...первый раз тогда пришел к мысли – отчего и нам, несчастным крепачкам, не быть такими же людьми, как и прочие свободные сословия?» [2, с. 418]. Очевидно, що з цими спогадами був знайомий і П. Богацький, оскільки в його праці знаходимо: «Дуня звертає Шевченків погляд на його неволю, на кріпацтво, на різницю національну його та її...» [1]. Посилається науковець і на щоденниковий запис від 1857 року (5 вересня 1857 року – А.В.), в якому Т. Шевченко напише, що ця дівчина снилась йому.

Досить детально П. Богацький описує приїзд у 1843 році Тараса Шевченка до України, його знайомство із П. Кулішем, В. Закревським, Яковом де Бальменом, М. Репніним та ін. Та найяскравішим спогадом зазначеного періоду була все ж подорож до Яготина та зустріч із Варварою Репніною. Цьому етапу життя Т. Шевченка відведено у науковій розвідці П. Богацького досить багато місця. Насамперед, йдеться про переписку княжни із її духовним сповідником Шарлем Ейнаром, де вона щиро зізнається: «Шевченко зайняв певне місце в моєму серці... Я найганебнішим чином, цілими годинами, віддаюсь під владу своєї уяви, яка малює мені жагучі картини пристрасті... Моє захоплення ним виявилось щораз більше, він же відповідав мені теплим почуттям, але пристрастю ніколи...» [1].

П. Богацький намагається з'ясувати природу стосунків між княжною та поетом, пишучи, що «...Шевченко в тих обставинах не втратив голови, не згубив рівноваги

та розуміння свого стану і ролі. Він був уважним, вдячним, і, може, часами вдавав з себе закоханого» [1]. Про що свідчить промовистий факт: читання присвяченого Т. Шевченком княжні поеми «Тризна» (На пам'ять 9-го листопада 1843 року княжні Варварі Миколаївні Рєпніній), «з особливо підкресленою ніжно-глибокою передмовою-присвятою саме їй «Душе с прекрасным назначением»» [4, с. 57]. Акцентуючи увагу на спогадах та листах Варвари Рєпніної П. Богацький лише частково скористався щоденниковими записами, окрім спогаду про повернення Т. Шевченка із заслання та його відвідини княжної, після чого було записано: «княжна значно змінилася», відсутніми у розвідці залишилися записи Т. Шевченка від 31 жовтня 1857 року («Увечері І.П. Грас познайомив мене з Марією Олександрівною Дороховою, директрисою тутешнього інституту... вона живо нагадала мені своєю уривчастою, прямою мовою, жестами і взагалі зовнішністю мого незабутнього друга княжну Варвару Миколаївну Рєпніну» [5, с. 148-149]) та 20 березня 1858 року (про відвідини В. Рєпніної (побіжно) – А.В.).

Апелюючи до творчої натури Тараса Шевченка, П. Богацький зазначатиме: «Шевченко...був надзвичайно вразливий, і на жіночу красу особливо» [1]. Науковець акцентує увагу на захопленні поетом Ганною Закревською: «Шевченко згадує її на засланні, Кос-Аралі, 1848 року, у вірші під криптонімом Г.З., де й виявляє своє глибоке почуття». У поезії читаємо:

А я про тебе, воленько моя,
Оце нагадую. Ніколи
Ти не здавалася мені
Такою гарно молодогою

І прехорошою такою..., називаючи Ганну своєю долею: А ти, доле! А ти, мій покою! Моє свято чорнобриве... [6, с. 298].

Чимало місця у розвідці відводиться знайомству Т. Шевченка із Катериною Піуновою. Науковець вважає, що ця зустріч мала корисливий характер, оскільки напише: «Шевченко знайомиться з нею, з її батьками, які одразу задумали використати це знайомство» [1]. Оповідаючи про захоплення Т. Шевченка, П. Богацький згадує лише про щоденниковий запис від 13 жовтня 1857 року, у якому йдеться про відвідини ним театру у Нижньому Новгороді та блискучу гру Катерини: «Легка, грайлива роль Піуновій і до лиця, і по літах», але далі вчений не розкриває подробиць розгортання історії кохання, не посилається на спогади письменника. У дослідженні не було використано щоденникових записів від 6 січня, 14 січня, 19 січня, 21 січня, 30 січня, 31 січня, 3 лютого, 7,8 лютого, 24 лютого 1858 року, що дало б змогу глибше дослідити страждання самотнього серця поета.

Йдеться у розвідці і про дружні стосунки Т. Шевченка із дружиною Михайла Максимовича та його прохання до неї знайти йому наречену: «Я Вас просив, щоб Ви мене оженили, а то, як Ви не ожените, то й сам Бог не оженить, так і пропаду бурлакою на чужині. На те літо, як Бог pomoже, буду в Києві і на Михайловій горі, а Ви там де-небудь, під явором або під вербою і поставте мою уквітчану княгиню, а я піду огулять і зустріну...» [1]. Звертається поет із аналогічним проханням і до свояченика Варфоломія Шевченка, якого раз у раз квапить, щоб добився згоди на шлюб від його наймички Харитини Довгополенко: «...Будь ласкав, поверни цим

ділом на мою руку, а то не втерплю – одружуся з такою шерепою, що й тобі сором буде» (пізніше в поезії «Якби з ким сісти хліба з'їсти...» буде ще розпачливіше: «Ні. Треба одружитись, // Хоча на чортовій сестрі!») [6, с. 297]. Отже, такі прохання, свідчать про міркування літнього вдівця, якому страшно доживати віку самому.

Та, напевно, найбільше у розвідці зосереджено увагу на стосунках Т. Шевченка з Ликерою Полусмаківною. П. Богацький про їх знайомство писатиме: «Буваючи у Стрільній (дачна місцевість біля Петербургу) у знайомої пані Карташевської, сестри пані Кулішевої (Ганни Барвінок з дому Білозерських), Т. Шевченко стрічається там з двадцятилітньою дівчиною, покоївкою Ликерою Полусмаківною і закохується в ній» [1]. Учений подає портретну характеристику Ликери і разом з тим висловлює досить негативну думку про неї: «Була це золотоволоса, повновида дівчина, «горда та пишна», але легкодумна, неосвічена і, як скоро пересвідчився Т. Шевченко, навіть цинічно-грубувата та зіпсута містом...» [1]. Простежуючи стосунки між поетом і дівчиною, автор розвідки згадує про те, що Т. Шевченко «добивався, щоб Ликеру відпустили на окреме життя», дарував їй подарунки, які вона «приймала, але їх не цінила, лише пишалася ними перед іншою прислугою». Ликера, як зазначає П. Богацький, відмовила Т. Шевченкові: «на його освідчення 27 липня 1860 року відповіла, що не любить його і за старого лисого пана не піде» [1]. І знову науковець зацентрує на душевній трагедії поета: «Все це дуже й дуже переживав Шевченко... Розхід з Ликерою був смертельними ударом для нього». П. Богацький цитує сповнені безнадії поетові слова: «Минули літа молодії... Холодним вітром од надій уже повіяло. Зима!... Сиди один в холодній хаті, нема з ким тихо розмовляти, ані порадитись нема, а нікогісінького нема!... Сидиш один собі в кутку, не жди весни, святої долі! Вона не зійде вже ніколи, садочок твій позеленить, твою надію оновить, і думу вольную на волю не прийде випустить... Сиди і нічогісінько не жди!» [1]. Саме на такій песимістичній ноті П. Богацький закінчує оповідь про інтимні сторінки життя Тараса Шевченка, називаючи їх «жахливою трагедією самотньої душі великого Поета».

Отже, проаналізувавши розвідку «Трагедія самотньої душі (Інтимна сторінка біографії Т.Г. Шевченка)» Павла Богацького, слід зауважити, що вчений намагався якнайдетальніше простежити стосунки Т. Шевченка з жінками, використовуючи шевченкознавчі студії, щоденникові записи, прагнув збагнути причини трагічних подій та щиро переймався долею Поета.

Література:

1. Богацький П. Трагедія самотньої душі (Інтимна сторінка біографії Т.Г. Шевченка) [Електронний ресурс] / Павло Богацький. – Режим доступу: <http://www.yatran.com.ua/articles/579.html>.
2. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. – 2-ге вид., доопрац. – К.: вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 718 с.
3. Нагорний Я. Рецептивний метод дослідження в літературознавчій практиці Павла Богацького // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія: Історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський. – 2013. – Вип.10. – С. 85-92.

4. Чумарна М. Тихий ангел пролетів. Сповідь Тараса Шевченка. Тризна. – Львів: Априорі, 2007.- 80 с.: іл.
5. Шевченко Т. Щоденник / Пер. з рос. О. Кониського; Передм. та пер. віршів В. Шевчука. – К.: школа, 2003. – 272 с.: іл.
6. Шевченко Т. Кобзар. – К.: т-во «Знання» України, – «United Service» LTD, 1992. – 384 с.

Віннічук Алаа Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ШВЕЦЬ
Тетяна

**ОБРАЗ «Я» - ЕГО
В НЕФІКЦІЙНІЙ ПРОЗІ
ПАВЛА БОГАЦЬКОГО ТА ДОКІЇ ГУМЕННОЇ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

У статті вперше аналізується егоцентричний образ наратора (автора). Доведено, що «Я»-Его в прозі non-fiction Павла Богацького і Докії Гуменної відображає цілу низку функцій – образотворчу, аксіологічну, пізнавальну, естетичну, інформаційну, комунікативну, оцінну, гедоністичну, компенсаторну, які оприявнюють стиль автора і стиль епохи, сприяють розширенню кола знань реципієнта про історико-літературний процес, про світ і людину в ньому. П. Богацький проектує свою суб'єктивну оцінку на прикладі власного життя, оточення, громадської праці, формування світогляду на народній традиції, і його егоцентричний образ є екзистенційним. Докія Гуменна нарацію власного життя підсилює постійною присутністю «Я»-Его, яке завжди прагне «бути самим собою».

Ключові слова: автобіографізм, егоцентризм, наратор, автотематизм, проза non-fiction

The paper first analyzes the image of the self-centered narrator (author). Proved that the «I» -Ego prose non-fiction and Paul Bogatsky Dokie Humenna reflects a number of functions - Fine, axiological, cognitive, aesthetic, informational, communicative, evaluative, hedonistic compensatory which opriyavnyuyut style and the style of the author, contribute expand the range of knowledge recipient of historical and literary process, the world and man in it. P. Bogatsky projecting their subjective assessment by the example of his own life, environment, public works, on the formation of world folk traditions and its self-centered image is existential. Dokia Humenna narrative of his own life reinforces the constant presence of «I» -Ego, which always seeks to «be yourself.»

Keywords: autobiographism, egocentrism, narrator, avtotematyzm, prose non-fiction.

Постановка проблеми. В закордонній та вітчизняній періодиці не часто згадували творчість письменника-модерніста П. Богацького, який свого часу листувався з В. Винниченком, О. Кобилянською, О. Куліш, М. Грінченко, О. Неприцьким-Грановським та ін. До його 60-річчя А. Животко в газеті